

واکاوی درون دینی و هویتی زنان در مسئله حجاب از دیدگاه قرآن

نازنین همتی¹

چکیده:

با چینش آیات مربوط به «عفاف» و «حجاب» بر اساس روایات معتبر ترتیب نزول سور، روش قرآن در واکاوی درون دینی و هویتی زنان در مسئله حجاب و عفاف در جامعه‌ی عصر نزول کشف می‌شود. قرآن کریم در اولین مراحل تعلیم خود در سوره‌های مکی به ایجاد نوعی بینش و معرفت بنیادی درباره‌ی این دو مفهوم و سپس به فرهنگ‌سازی به صورت گسترده و مستمر در درون دینی و هویتی زنان در مسئله حجاب پرداخته است. «نهادینه شدن یک امر اجتماعی، یعنی پایه‌ای و ریشه‌ای شدن آن در متن و عمق جامعه و مقبول، تأیید و به رسمیت شناخته شدن آن ارزش‌ها و مقررات توسط افراد جامعه» این پرسش را می‌توان مطرح کرد که واکاوی درون دینی و هویتی زنان در مسئله حجاب از دیدگاه قرآن چگونه است؟ این مقاله با واکاوی در قرآن کریم به دنبال راه‌های درون دینی و هویتی در مسئله حجاب و عفاف است، کسب این ویژگی‌ها در سرنوشت انسان نقش حتمی دارد، قطعاً مستلزم حصول ملکاتی است که در عمق انسان نفوذ کرده باشد. بنابراین راه‌های درون دینی و هویتی در مسئله عفاف و حجاب دارای برگ‌خریده‌های متعددی است که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: ایجاد بینش از راه تبیین اصول و قواعد، اصالت پوشیدگی، وسوسه شیطان و یارانش در عریانی انسان، تقلید کور کورانه از فرهنگ گذشتگان در توجیه عریانی، اعتدال، تحریم عوامل آسیب‌زننده به فطرت انسان، فرهنگ‌سازی، نكوهش ضد ارزش‌ها

¹ سطح 2 حوزه، مدرسه فاطمه الزهرا (س)، n.hemati@gmail.com

کلیدواژگان: واکاوی ، حجاب ، عفاف ، قرآن کریم

مقدمه :

زن مظهر ظرافت و جمال آفرینش است اصلاح جامعه در گرو تقوای زن و محیط خانواده، کلاس درس اوست. بر همین اساس زن مربی بشر است و می تواند با تربیت صحیح فرزند، امتی را رهایی بخشد. لذا جایگاه والای این گوهر آفرینش اقتضاء می کند که در صرف حجاب قرار گیرد تا ارزش های او حفظ شود و از همین روست که خداوند پوشش دینی را بر او واجب فرموده است. بنابراین ضروری است تمام ابزارهای فرهنگ ساز از قبیل کتاب، مطبوعات، صدا و سیما در مسیر ترویج ارزش های اسلامی که یکی از بارزترین آنها حجاب و عفاف است هدایت شوند. فرهنگ پوشش از جمله فرهنگ هایی است که در تمام جوامع از گذشته های دور تاکنون بنا به اعتقادات دینی و آداب و رسوم اجتماعی به اشکال مختلف وجود داشته و در فرهنگ اسلامی مسأله حجاب که از نشانه های عفت و حیا می باشد. روش انتخابی در این مساله توصیفی و تحلیلی است و واکاوی درون دینی و هویتی زنان در مسئله حجاب از دیدگاه قرآن دخیل هستند را بیان می کند و به پرسش های زیر پاسخ می دهد:

۱. در واکاوی درون دینی و هویتی در مسئله حجاب نقش فرهنگ سازی چگونه است؟

۲. اصالت پوشیدگی در سرنوشت انسان چگونه است؟

حجم وسیعی از آموزه های قرآن کریم دربارہ نوع ارتباط میان زن و مرد و عفاف و پاکدامنی در این عرصه به چشم می خورد. فرهنگ سازی قرآن کریم در خالل بیان داستان هایی در سوره های مکی و وصف برخی نعمت های بهشتی آغاز می شود و این روش همچنان در سوره های مدنی ادامه می یابد. از دیدگاه قرآن کریم، فطرت انسان از عریانی گریزان است. این

اصل را می‌توان از داستان حضرت آدم و حوا (ع) در بهشت و اغوای ایشان توسط شیطان و برهنه شدن و تالش آن دو برای پوشاندن. به منظور تسهیل در توضیح و تحلیل، روش قرآن کریم درباره عفاف و حجاب دخیل هستند را در دو گروه مجزاکه آیات مکی و مدنی هستند تقسیم بندی می‌کند. درباره عفاف و حجاب و مسائل مربوط به آن کتب و مقالات فراوانی وجود دارد در این مقاله به دنبال واکاوی درون دینی و هویتی زنان در مسئله حجاب از دیدگاه قرآن دخیل هستند پرداخته شده است. زیرا کسب این ویژگی هادرسرنوشت انسان نقش حتمی دارد، قطعاً مستلزم حصول ملکاتی است که در عمق انسان نفوذ کرده باشد.

معنای عفت در اصطلاح:

ابن منظور در تعریف واژه‌ی عفاف می‌گوید: «خودداری از عمل یا سخنی که حلال و نیکو نیست» (ابن منظور: 1414 ج 9، ص 253)

این واژه از اصطلاحات علم اخلاق است. عفت در اصطلاح آن است که قوه‌ی شهویه در خوردن و نکاح (امور جنسی) از حیث کم و کیف مطیع و فرمانبر عقل باشد و از آنچه عقل نهی می‌کند اجتناب کند و این همان حد اعتدال است که عقل و شرع پسندیده است. (مجتبوی، 1364، ج 2، ص 15) شهید مطهری عفاف را این گونه تعریف می‌کند: «عفاف و پاکدامنی یک حالت نفسانی است یعنی رام بودن قوه شهوانی تحت حکومت عقل و ایمان، تحت تاثیر قوه‌ی شهوانی نبودن، شره نداشتن. (مطهری، 1386، ص 104)

عفت، نگاه داشتن نفس از چیزهایی است که حرام بوده یا انجام آن شایسته نیست و به تعبیر دیگر، عفت عبارت است از بازداشتن نفس و نگاه داشتن قوای شهوانی از محرمات و نوامیس مردم (لسان العرب، ج 9، ص 253، ماده عَفَّ).

راغب اصفهانی در معنای عفت می‌نویسد:

الْعِفَّةُ حُصُولُ حَالَةٍ لِلنَّفْسِ تَمْتَنِعُ بِهَا عَنْ غَلَبَةِ الشَّهْوَةِ. عفت یک حالت نفسانی است که مانع از تسلط شهوت و هوای نفسانی بر انسان می شود.

(قریشی، ج 5، ص 18).

شهید مطهری (ره) در تعریف عفاف می فرماید:

عفت، حالتی نفسانی است به معنی رام بودن قوه شهوانی تحت حکومت عقل و ایمان (مطهری، بی تا، ص 150)

معنای لغوی حجاب:

در کلمات فقها از قدیمترین ایام تا کنون در مورد پوشش زنان معمولاً کلمه «ستر» به کار رفته. (تفسیر نمونه ؛ ج 17 ؛ ص 402).

که به معنای پرده و پوشش و چیزهایی است که اشیای مختلف را با آن می پوشند. (پیام امام امیر المومنین علیه السلام ؛ ج 4 ؛ ص 512)

حجاب در اصطلاح :

۱. حجاب در لغت معانی مختلفی دارد :مانند پوشش پرده، منع و آنچه میان دو چیز واقع شود (انوری، 1381 ج 3، ص 2468) در زبان عربی به ابرو از آن جهت حجاب می گویند که به عنوان پرده و مانعی برای چشم در برابر شعاع خورشید عمل می کند. دربان را نیز از آن جهت حاجب می گویند که مانع ورود می شود (ابن منظور، 1414، ج 1، ص 298)

بر این اساس، حجاب مانع مالقات طرفین با یکدیگر از راه حس المسه حجاب در کاربرد فقهی و اصطلاح فقیهان، قلمرو کوچکتر و معنای محدودتری دارد و مقصود از آن پوشش ویژه ای برای زنان است که مانع و بازدارنده نگاه نامحرمان به او و یا مانع انگیزش تمایل جنسی مردان باشد. پیدایش و کاربرد این اصطلاح به جای ستر که در گذشته، میان فقیهان رایج و معمول بوده است، به باور برخی از محققان چون شهید مطهری، پیشینه چندان ندارد و «یک اصطلاح نسبتاً جدید است». (مطهری، ۱۳۸۱، ص ۴۳۰)

حجاب، به مفهوم مانع و حایل میان دو چیز است، خواه آن دو چیز از امور مادی و اشیای محسوس باشد و یا از امور معنوی و غیر محسوس. (دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۴، ج ۵۱، ص ۱)

واکاوی درون دینی و هویتی زنان در مسئله حجاب از دیدگاه قرآن:

این واژه یکی از اصطلاحات علم جامعه‌شناسی است که بیشتر از آن به هویت تعبیر می‌شود. «هویت یک امر اجتماعی، یعنی پایه‌ای و ریشه‌ای شدن آن در متن و عمق جامعه و مقبول، تأیید و به رسمیت شناخته شدن آن ارزش‌ها و مقررات توسط افراد جامعه» (گلابی، ۱۳۷۶، ص ۹۹) جامعه‌شناسان هویت را نوعی فرایند می‌دانند که طی آن اشکال منظم، بادوام و تا حد زیادی پیش‌بینی شده در کنش متقابل توسعه می‌یابد. این فرایند با شروع پذیرش هنجارها و انتظارات نقش‌ها توسط افراد که از طریق گروه‌های متفاوت از آنها خواسته می‌شود انجام می‌گیرد (خضرنجات، ۱۳۶۹، ص ۸۱) و برخی نیز آن را فرایند تنظیم و الگو یافتن روش‌ها و رویه‌های مصوب جامعه

و طَهَّرَكَ و اصْطَفِيْكَ عَلٰى نِسَاءِ الْعَالَمِيْنَ»؛ و [یاد کن] هنگامی را که فرشتگان گفتند: ای مریم، خداوند تو را برگزیده و پاک ساخته و تو را بر زنان جهان

برتری داده است (آل عمران، 42)

همچنین در سوره ی تحریم می‌فرماید: «و مریم ابنت عمران الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيْهِ مِنْ رُّوحِنَا وَ صَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَ كُتِبَ لَهَا مِنَ الْقَانِتِيْنَ»؛

و نیز مریم دخت عمران را [مَثَل آورد] که رَحِمَش را پاکیزه داشت و ما در آن از روح قدسی خویش بدمیدیم، و او کلمات پروردگار خود و کتب آسمانی او را [با کمال ایمان] تصدیق کرد و از بندگان مطیع خدا بود (تحریم 12)

د - عباد الرحمن و مؤمنان و نمازگزاران:

خداوند متعال در آیاتی از قرآن کریم یکی از صفات بارز مؤمنان و نمازگزاران را پاکدامنی ایشان برمی‌شمرد:

و عِبَادَ الرَّحْمٰنِ الَّذِيْنَ يَمْشُوْنَ عَلٰى الْاَرْضِ هَوْنًا وَّ اِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُوْنَ قَالُوْا سَلٰمًا... [و الَّذِيْنَ اِلٰهٌ مَّعَ الْاِلٰهٍ اٰخِرٌ وَّ اِلٰهٌ اَوَّلٌ يُّقْتَلُوْنَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اِلٰهٌ اِلَّا بِالْحَقِّ وَّ اِلٰهٌ يُّزْنُوْنَ وَّ مَن يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثٰمًا؛

و بندگان خاص خدای رحمان آنان هستند که بر روی زمین به تواضع و فروتنی راه روند و هرگاه مردم جاهل به آنها خطاب [و عتابی] کنند با سالت نفس [و زبان خوش] جواب دهند... [و آنان هستند که با خدای یکتا کسی را شریک نمی‌خوانند و نفس محترمی را که خدا حرام کرده جز به حق به قتل نمی‌رسانند، و هرگز گرد عمل زنا نمی‌گردند، که هر که این عمل کند کیفر گناهش را خواهد دید (فرقان،

قد أفلح المؤمنون [...] و الذين هم لفروجهم حافظون، إال علي أزواجهم أو ما ملكت أيمانهم فإنهم غير ملومين؛ همانا اهل ايمان به فيروزي و رستگاري رسيدند [...] و آنان که فروج و اندامشان را از عمل حرام نگاه مي‌دارند مگر در مورد همسرانشان يا کنيزاني که به دست آورده‌اند، که در اين صورت بر آنان نکوهشي نيست (مؤمنون، 6-1)

و الذين هم لفروجهم حافظون، إال علي أزواجهم أو ما ملكت أيمانهم فإنهم غير ملومين؛
و آنان که اندام خود را [از شهوتراني] نگاه مي‌دارند. مگر بر زنان حلال و کنيزان ملكي خويش که [از اعمال شهوت با آنها] هيچ ملامت ندارند (معارج 29،)

نتيجه گيري :

اين واژه يکي از اصطلاحات علم جامعه‌شناسي است که بيشتر از آن به واکاوی درون دينی و هويتي زنان در مسئله حجاب از دیدگاه قرآن تعبير مي‌شود. «نهاده شدن يک امر اجتماعي، يعني پايه‌اي و ريشه‌اي شدن آن در متن و عمق جامعه و مقبول، تأييد و به رسميت شناخته شدن آن ارزش‌ها و مقررات توسط افراد جامعه»
از آنچه گذشت نتايج جزيل به دست می آيد :

۱. قالب توصيف بهشتيان و يا مؤمنان به تصوير کشيده است. در سوره‌هاي مدني، قالب بيان بيشتر تشريع احکام مربوط به حجاب و عفاف است که در خلال شکل‌گيري جامعه‌ي مسلمين در مدينه در سال‌هاي سوم هجرت به بعد نازل مي‌شود.

۲. ايجاد بينش از راه تبين اصول و قواعد تجربه نشان داده است انسان‌ها هنگامي که نسبت به مسئله‌اي شناخت کافي داشته باشند و ريشه‌ها و زيربناي آن را به خوبي بشناسند. با اشتياق بيشتري آن را مي‌پذيرند.

۳. اصالت پوشیدگی از دیدگاه قرآن کریم، فطرت انسان از عریانی گریزان است. این اصل را می‌توان از داستان حضرت آدم و حوا (ع) در بهشت و اغوای ایشان توسط شیطان و برهنه شدن و تالش آن دو برای پوشاندن خود استنباط کرد.

۴. تقلید کورکورانه از فرهنگ گذشتگان در توجیه عریانی در زمان جاهلیت عادت زشتی بین اعراب وجود داشت. اعراب در زمان جاهلیت با استناد به اینکه در لباس‌های خود معصیت کرده‌اند هنگام طواف لخت مادرزاد می‌شده دور خانه‌ی خدا طواف می‌کردند.

۵. اعتدال از مهم‌ترین اصول زیربنایی تشریع بسیاری از احکام و قوانین است. اساس خلقت انسان بر فطرت بنا نهاده شده و قوانین حاکم بر عالم خلقت اعم از قوانین تکوین و تشریع در جهت قرار گرفتن انسان بر مسیر فطرت است.

۶. حجم وسیعی از آموزه‌های قرآن کریم در-باره‌ی نوع ارتباط میان زن و مرد و عفاف و پاکدامنی در این عرصه به چشم می‌خورد.

منابع :

■ قرآن کریم ترجمه ابوالفضل بهرام پور

۱. ابن منظور ، محمدبن مکرم ، ج ۱ ، ۱۴۱۴ هـ . ق ، لسان العرب ، بیروت ، دارصادر

۲. ابن منظور ، محمدبن مکرم ، ج ۹ ، ۱۴۱۴ هـ . ق ، لسان العرب ، بیروت ، دارصادر

۳. الجوهری ، ابونصر ، ج ۴ ، ۱۴۰۶ هـ ق ، مترجم عطار احمد الغفور ، بیروت ، دارالعلم

۴. حسن ، انوری ، ج ۱ ، ۱۳۸۱ ، فرهنگ سخن ، تهران ، سخن

۵. الفراهیدی ، خلیل بن احمد ، ج ۱ ، ۱۳۶۷ ، العین ، مترجم مهدی مخذوفی ، بی تا ، بی نا

۶. بهرام پور ، ابوالفضل ، بی تا ، تفسیر وتجزیه ترکیب قرآن
۷. خرنجات ، حمید ، ۱۳۶۹ ، مفاهیم جامعه شناسی ، شیراز
۸. دفتر تبلیغات اسلامی ، ۱۳۷۴، ج ۱، فصلنامه عفاف وحجاب ، مشهد ، دفتر پژوهش های حوزه های علمیه
۹. راغب اصفهانی ، حسین بن محمد ، ۱۴۱۲ ه ق ، ج ۱ ، المفردات فی غریب القرآن ، بیروت ، دارالعلم
۱۰. زبیدی ، مرتضی ، ج ۱۲ ، ۱۳۴۴ ، تاج العروس ، بیروت ، دارالهدایه
۱۱. طبرسی ، فضل بن حسن ، ۱۳۷۲ ، ج ۴ ، مجمع البیان ، تهران ، ناصر خسرو
۱۲. طباطبائی، محمدحسین ، ج ۱۶، بی تا ، المیزان فی تفسیر القرآن ، قم ، دفتر انتشارات اسلامی
۱۳. طباطبائی، محمد حسین ، ج ۸، بی تا ، تفسیر قرآن ، قم ، دفتر انتشارات اسلامی
۱۴. قمی ،علی ابن ابراهیم ، ج ۱، ۱۳۶۷ ، تفسیر قمی ، مترجم سید طیب موسوی جزایری ، قم ، دارالکتب
۱۵. قرشی ، علی اکبر ، ۱۳۷۱، ج ۷، قاموس قرآن ، تهران ، دارالکتب الاسلامیه
۱۶. قرشی ، علی اکبر ، ۱۳۷۷ ، ج ۸ ، قاموس قرآن ، تهران دارالکتب الاسلامیه
۱۷. قنادان ، منصور ، و همکاران ، ۱۳۷۶ ، جامعه شناسی ، تهران ، آوای نو
۱۸. قرائتی ، محسن ، ۱۳۸۳ ، ج ۴، تفسیر نور ، تهران ، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن
۱۹. قرائتی، محسن ، ۱۳۸۳، ج ۷ ، تفسیر نور ، تهران ، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن
۲۰. قرا ، یحیی بن زیاد، بی تا ، ج ۱ ، معانی قرآن ، مصر ، دارالمصریه

۲۱. گلابی، سیاوش، ۱۳۷۶، اصول و مبانی جامعه شناسی
، تهران ، میترا
۲۲. مکارم شیرازی ، ناصر ، ج ۶ ، ۱۳۷۴ ، تفسیر
نمونه ، تهران ، دارلکتب الاسلامیه
۲۳. _____، پیام امیرالمومنین ، ج ۴ ، بی تا
، تهران ، دارلکتب الاسلامیه
۲۴. مغنیه ، محمد جواد ، ج ۳ ، بی تا ، تفسیر
الکاشف ، تهران ، دارلکتب الاسلامیه
۲۵. مجتبوی ، جلال الدین ، ج ۲ ، ۱۳۶۴ ، علم اخلاق
اسلامی ، ترجمه جامع السعادات ، تهران ، حکمت
۲۶. مطهری ، مرتضی ، ۱۳۸۶ ، تعلیم و تربیت در اسلام
، تهران ، صدرا